

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПЕТРОВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК 343.37

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИВЛАСНЕННЯ,
РОЗТРАТУ АБО ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ
СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Шаблистий Володимир Вікторович,
Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
директор Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Спільник Сергій Іванович,
Запорізька обласна прокуратура,
керівник;

кандидат юридичних наук, доцент
Ступник Ярослав Валерійович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та правоохоронної діяльності
юридичного факультету.

Захист відбудеться 21 листопада 2024 року о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Автореферат розіслано 18 жовтня 2024 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Василь БЕРЕЗНЯК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ст. 13 проголосила, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; усі суб'єкти права власності рівні перед законом. У ст. 41 Основного Закону закріплено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним. Такі конституційні положення держави знайшли своє відображення в КК України, Розділ VI Особливої частини якого покликаний охороняти відносини власності в Україні. Водночас корислива злочинність завжди характеризується високим рівнем поширеності, проте є своєрідні винятки. Одним із них є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України), що обтяжено віднесенням його до корупційних кримінальних правопорушень.

Наразі, згідно з даними Офісу Генерального прокурора (до 02 січня 2020 року – Генеральної прокуратури України), у 2019 році обліковано 8417 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, з них повідомлено про підозру – 3900 особам; у 2020 році – 11160, підозр – 5676, у 2021 році – 11012, підозр – 6040, у 2022 році – 6698, підозр – 3074, у 2023 році – 8452, підозр – 4054, за 6 місяців 2024 року – 4501, підозр – 2874. Водночас у Єдиному державному реєстрі судових рішень за аналогічний період виявлено лише 1964 електронних копій обвинувальних вироків за привласнення або розтрату.

Згідно з даними Державної судової адміністрації України, у 2019 році за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, засуджено 340 осіб, з них за ч. 2 ст. 191 КК України – 14 осіб; у 2020 році – 276 осіб, за ч. 2 ст. 191 КК України – 7 осіб; у 2021 році – 259 осіб, за ч. 2 ст. 191 КК України – 24 особи; у 2022 році – 201 особу, за ч. 4 ст. 191 КК України – 29 осіб (з 03.03.2022 внесено кваліфікуючу ознаку – в умовах воєнного чи надзвичайного стану; у 2023 році – 163 особи, за ч. 4 ст. 191 КК України – 86 осіб.

Досить незначна кількість засуджених осіб співвідносно з виявленими кримінальними правопорушеннями свідчить про наявність як теоретичних, так і практичних проблем кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Питанням захисту власності від злочинних посягань приділяють увагу

такі вітчизняні науковці, як П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, П.С. Берзін, А.М. Бойко, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, П.А. Воробей, В.К. Гришук, О.А. Гритенко, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Г.П. Жаровська, О.О. Кваша, І.М. Копотун, С.А. Кузьмін, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, С.А. Мозоль, В.О. Навроцький, П.В. Олійник, Р.С. Орловський, Є.О. Письменський, Я.В. Ступник, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, С.Д. Шапченко, О.С. Юнін, Н.М. Ярмиш та ін.

Потрібно звернути увагу на кандидатські дисертації О.А. Слабченка «Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (м. Київ, 2014 р.) та С.С. Сироватки «Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті» (м. Дніпро, 2020 р.).

Наразі у працях зазначених авторів об'єктивно не враховано реалії функціонування органів кримінальної юстиції в умовах воєнного стану, в тому числі з протидії тим кримінальним правопорушенням проти власності, що одночасно є корупційними кримінальними правопорушеннями.

Отже, російсько-українська війна, неоднозначні тенденції застосування ст. 191 КК України на практиці, пріоритетність протидії корупції зумовлюють актуальність обрання теми наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до: пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 476 від 30.04.2024; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020-2025 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вдосконалення теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за привласнення, розтрату майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та напрацювання пропозицій з удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– з'ясувати соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем;

– простежити генезу кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем;

– встановити норми подібності та відмінності у законодавстві України та інших країн щодо відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, надавши пропозиції щодо їх гармонізації;

– описати зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– встановити ознаки відмежування привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем від суміжних складів злочинів та кримінальних проступків;

– охарактеризувати кваліфікацію привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про захист власності в Україні та відповідної правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони власності.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять такі наукові методи пізнання: *діалектичний* – для аналізу складу привласнення, розтрати майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як кримінального правопорушення проти власності та корупційного кримінального правопорушення (підрозділи 1.1., 2.1-2.2, 3.1); *метод історико-правового аналізу* – під час дослідження генези кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (підрозділ 1.2.); *метод системного аналізу* – під час вивчення чинного КК України та законопроектів, що доповнювали кримінально-правову політику держави у сфері протидії корисливій та корупційній злочинності (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2); *порівняльно-правовий метод* – для встановлення норм подібності та відмінності у законодавстві України та інших країн щодо відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, надання пропозицій щодо їх гармонізації (підрозділ 1.3.); *статистичні методи* – під час вивчення емпіричної бази дослідження (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *формально-логічний метод* – для з'ясування основних термінів і понять корисливої та корупційної злочинності, у

процесі формулювання удосконаленої конструкції ст. 191 КК України (підрозділи 1.3., 3.1).

Емпіричну основу дослідження становлять: результати вивчення статистичних даних Офісу генерального прокурора щодо виявлених кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України та вручених повідомлень про підозру; Державної судової адміністрації України щодо кількості засуджених осіб та їх соціально-демографічної характеристики; матеріалів 124 обвинувальних вироків суду за ч. 2 ст. 191 КК України, розглянутих судами різних областей України, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України; опубліковані результати діяльності органів кримінальної юстиції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, у якому кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем розглянуто як кримінальне правопорушення проти власності та корупційне кримінальне правопорушення, у результаті чого:

уперше:

– з урахуванням додаткових негативних наслідків визнання особи винуватою у вчиненні корупційного кримінального правопорушення (внесення запису до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення, неможливістю бути звільненим від покарання із випробуванням та ін.), доведено необхідність письмового ознайомлення підозрюваного із ними під час досудового розслідування та доведення стороною обвинувачення наявності не лише корисливого мотиву, а й мети отримання неправомірної вигоди за всіма кримінальними провадженнями про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– доведено доцільність наукового обґрунтування віднесення певного кримінального правопорушення до числа корупційних або пов'язаних із корупцією за суттю самого діяння чи за суб'єктом його вчинення з урахуванням положень Закону України «Про запобігання корупції» та повинно містити ознаки корупції і насамперед можливого отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб;

– на підставі вивчення закордонного досвіду правової регламентації відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем та вивчення емпіричної бази обґрунтовано доповнення санкцій ч. 2-5 ст. 191 КК України покаранням у вигляді штрафу;

– встановлено найбільш поширені способи вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем – вчинені представником юридичної особи приватного права – 21 %; внесення

до акта виконаних будівельних робіт завідомо неправдивої інформації щодо обсягів виконаних робіт із метою заволодіння чужим майном – 18 %; привласнення грошових коштів працівниками ПАТ «Укрпошта» – 13 %; безпідставне нарахування заробітної плати – 9 %;

удосконалено:

– положення науки кримінального права в частині періодизації історико-правового розвитку кримінального законодавства щодо відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем через включення до неї кримінальних законів воєнного часу;

– аргументацію позиції щодо доцільності приведення нормативно-правової бази, якою регулюється питання прав службових осіб щодо оперативного управління майном, у відповідність до міжнародних стандартів, оскільки наразі продовжує діяти ціла низка підзаконних актів радянського часу;

дістало подальшого розвитку:

– положення щодо кваліфікації багатоб'єктних кримінальних правопорушень проти власності за основним безпосереднім об'єктом, яким виступають відносини власності;

– твердження про те, що неправомірна вигода у складі ч. 2 ст. 191 КК України має виступати метою кримінального правопорушення, а не похідним предметом відносно чужого майна.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у *правотворчості* – для вдосконалення законодавства у частині кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем і за корупційні кримінальні правопорушення;

– у *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у частині протидії корисливій і корупційній злочинності;

– в *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право» та відповідних спецкурсів;

– у *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень проблеми протидії корисливій та корупційній злочинності.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації, що становлять наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано під час виступу на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.), «Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 07–08 лютого 2024 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано сім праць: чотири статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, одна

стаття у періодичному науковому виданні іншої держави за профілем дисертації та дві тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок, із яких: основний текст – 170 сторінок, список використаних джерел (172 найменування) – 18 сторінок, додатки – 45 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження та характеризується ступінь її наукової розробки, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1 *«Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»* досліджується відповідність введення на законодавчому рівні частини окремої кримінально-правової заборони підставам і принципам криміналізації, розробленим теорією кримінального права.

Дисертант доводить необхідність виокремлення привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у самостійний склад кримінального правопорушення, що зумовлено наявністю таких підстав: 1) значний ступінь суспільної небезпеки цього діяння через мету службової особи отримати неправомірну вигоду; 2) стала динаміка цих діянь; 3) необхідність кримінально-правового забезпечення охорони людини, суспільства та держави від корупції; 4) наявність причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

У підрозділі 1.2 *«Генеza кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»* досліджено еволюцію кримінально-правових норм, що передбачали кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим

майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у тих джерелах права, які дійшли до нас (від часів існування Київської Русі до сучасної України).

Встановлено, що кримінально-правові норми про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем мають свій початок від «Військового артикулу» 1716 р. Кримінальна відповідальність за досліджуване кримінальне правопорушення є історично зумовленим в ході поступового політико-правового розвитку українських земель.

Удосконалено положення науки кримінального права в частині періодизації історико-правового розвитку кримінального законодавства щодо відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем шляхом включення до неї кримінальних законів військового часу (наведено у висновках).

У підрозділі 1.3 *«Відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у зарубіжному кримінальному законодавстві»* досліджено кримінальне законодавство Азербайджану, Киргизстану, Латвії, Естонії, Казахстану, Білорусі, Грузії, Литви, Узбекистану та ін. Критеріями, за якими аналізувалося закордонне кримінальне законодавство, стали елементи складу кримінального правопорушення, кваліфікуючі ознаки та санкції статей. У результаті дослідження встановлено, що кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем характерна для більшості країн пострадянського простору (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). У кримінальному законодавстві Білорусі, Латвії та Литви зловживання службовою особою своїм службовим становищем не виділяється, як окремий склад кримінального правопорушення.

Відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем розміщена в розділах або главах про відповідальність за злочини проти власності, що, в свою чергу, надає змогу стверджувати, що родовим об'єктом досліджуваних кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері охорони власності.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єктивні ознаки привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»* досліджено об'єктивні ознаки привласнення,

розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Встановлено, що безпосереднім об'єктом ч. 2 ст. 191 КК України виступають суспільні відносини у сфері охорони права власності, а додатковим обов'язковим об'єктом – суспільні відносини у сфері нормального функціонування державної служби.

Дослідження об'єктивної сторони привласнення, розтрати чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем свідчить про те, що кримінальне правопорушення, як суспільно небезпечне діяння може вчинятися виключно у формі дії. Дія наразі може бути виражена виключно як привласнення, розтрата або заволодіння.

У підрозділі 2.2 *«Суб'єктивні ознаки привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»*, із урахуванням додаткових негативних наслідків визнання особи винуватою у вчиненні корупційного кримінального правопорушення (внесення запису до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення, неможливістю бути звільненим від покарання із випробуванням та ін.), доведено необхідність письмового ознайомлення підозрюваного із ними під час досудового розслідування та доведення стороною обвинувачення наявності не лише корисливого мотиву, а й мети отримання неправомірної вигоди за всіма кримінальними провадженнями про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Встановлено, що суб'єкт кримінального правопорушення є спеціальним, і характеризується як фізична осудна особа, яка вчинила привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем, виконуючи організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

Суб'єктивна сторона привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем характеризується виключно прямим умислом, корисливим мотивом та метою отримання неправомірної вигоди. Аргументовано твердження щодо того, неправомірна вигода у складі ч. 2 ст. 191 КК України, має виступати метою кримінального правопорушення, а не похідним предметом стосовно чужого майна.

Розділ 3 «Спеціальні питання кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Відмежування привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем від суміжних складів злочинів»* констатовано, що привласнення,

розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) необхідно відмежовувати від: привласнення, розтрати чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні (ч. 1 ст. 191 КК України) – за суб'єктом складу кримінального правопорушення; від шахрайства (ст. 190 КК України) – за безпосереднім об'єктом, суб'єктом (використання можливостей службового становища); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – за предметом кримінального правопорушення (у випадку ст. 364 КК України, коли службова особа не заволодіває чужим майном, на відміну від ч. 2 ст. 191 КК України).

У підрозділі 3.2 «Кваліфікація привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» доводиться, що привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, дійсно, має всі ознаки корупційного кримінального правопорушення. Враховуючи це, ч. 2 ст. 191 має бути кваліфікована як корупційне кримінальне правопорушення. Зокрема, мають бути враховані всі передбачені КК України для суб'єкта кримінального правопорушення наслідки.

Доведено доцільність наукового обґрунтування віднесення певного кримінального правопорушення до числа корупційних або пов'язаних із корупцією за суттю самого діяння чи за суб'єктом його вчинення. З урахуванням положень Закону України «Про запобігання корупції» воно повинно містити ознаки корупції та, у першу чергу, можливість отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації удосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та напрацьовано пропозиції з удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

1. У результаті дослідження загальних засад кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем встановлено, що ч. 2 ст. 191 КК України відповідає основним підставам соціальної обумовленості кримінально-правових норм, тобто є соціально обумовленою.

2. Дослідження генези кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем надало змогу сформулювати такі історичні етапи його розвитку:

– з XI ст. по 1649 р. – етап від Руської Правди до Соборного Уложення 1649 р. (період становлення інституту відповідальності за злочини проти власності);

– з 1649 р. по 1716 р. – етап від Соборного Уложення 1649 р. до «Військового артикулу» 1716 р. (період становлення прообразу відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем);

– з 1716 р. по 1845 р. – етап від «Військового артикулу» 1716 р. до Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. (період визнання привласнення або розтрати чужого майна службовою особою службовим злочином);

– з 1845 р. по 1927 р. – етап від Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. до Кримінального кодексу 1927 р. (період визнання привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном службовою особою злочином у сфері власності);

– з 1927 р. по 2001 р. – етап від Кримінального кодексу 1927 р. до Кримінального кодексу 2001 р. (період становлення сучасної кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем);

– з 2001 р. по сьогодні – етап від Кримінального кодексу 2001 р. по теперішній час (період сучасного розвитку кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем з урахуванням змін в умовах воєнного стану).

3. Дослідження закордонного досвіду надало можливість зробити висновок, що кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем характерна для більшості країн пострадянського простору. Водночас аналіз закордонного кримінального законодавства показав, що відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем розміщена в розділах або главах про відповідальність за злочини проти власності, що, у свою чергу, надає змогу стверджувати, що родовим об'єктом досліджуваних кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері охорони власності.

4. В результаті дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем було встановлено, що безпосереднім об'єктом ч. 2 ст. 191 КК України виступають суспільні відносини щодо охорони права власності. Додатковим обов'язковим об'єктом виступають суспільні відносини у сфері нормального функціонування державної служби (у широкому розмінні цього поняття).

5. Дослідження об'єктивної сторони привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем свідчить про те, що кримінальне правопорушення як суспільно небезпечне діяння може вчинитися виключно у формі дії, яка має бути виражена виключно як привласнення, розтрата або заволодіння.

6. Суб'єкт кримінального правопорушення є спеціальним, і характеризується як фізична осудна особа, яка вчинила привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем, досягши при цьому загального віку настання кримінальної відповідальності.

7. Суб'єктивна сторона привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем характеризується виключно прямим умислом, корисливим мотивом та метою незаконного збагачення (отримання неправомірної вигоди).

8. За результатом дослідження було встановлено, що привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191) необхідно відмежовувати від: привласнення, розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні (ч. 1 ст. 191 КК України) – за суб'єктом складу кримінального правопорушення; шахрайства (ст. 190 КК України) – за безпосереднім об'єктом та суб'єктом; від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – за предметом кримінального правопорушення. Це доводить, що напрацювання наукових положень з приводу відмежування привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем має як загальнотеоретичне (для кримінально-правової науки), так і практичне (для роботи правоохоронних та судових органів) значення.

9. Доведено, що привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, дійсно, має всі ознаки корупційного кримінального правопорушення. Враховуючи це, ч. 2 ст. 191 має кваліфікуватись як корупційне кримінальне правопорушення. При цьому мають бути враховані всі передбачені КК України для суб'єкта кримінального правопорушення наслідки.

10. Встановлено що відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем розміщена в розділах або главах про відповідальність за злочини проти власності, що, у свою чергу, надає змогу стверджувати, що родовим об'єктом досліджуваних кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері охорони власності. Предметом проаналізованих кримінальних правопорушень виступає чуже майно. У кримінальному законодавстві Грузії поряд із чужим майном законодавець виділяє майнові права; у Пенітенціарному кодексі Естонії – рухомі речі; за кримінальним

законодавством Латвії – наркотичні, психотропні, сильнодіючі, отруйні чи радіоактивні речовини, вибухові речовини, вогнепальну зброю або боєприпаси; у кримінальному законодавстві Литви – право на майно. Об'єктивна сторона досліджуваного виду кримінальних правопорушень більшості країн характеризується діянням у вигляді привласнення або розкрадання (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). У Пенітенціарному кодексі Естонії та Кримінальному кодексі Литви кримінальні правопорушення можуть вчинятися лише у формі привласнення. У Кримінальному законодавстві Молдови кримінальне правопорушення може вчинятися у формі привласнення, розкрадання або користування. Суб'єктом досліджуваних кримінальних правопорушень за більшістю актів кримінального законодавства виступає службова особа (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). За кримінальним законодавством Білорусі, Латвії та Литви суб'єктом виступає особа, якій майно було ввірено або у віданні якої воно перебувало. Більше того, за кримінальним законодавством Естонії та Литви суб'єктом кримінального правопорушення може виступати юридична особа. Суб'єктивна сторона досліджуваних кримінальних правопорушень за оглянутим закордонним кримінальним законодавством характеризується виключно умисною формою вини.

У кримінальному законодавстві Туркменістану передбачено можливість звільнення від покарання у вигляді позбавлення волі особи, яка вперше вчинила привласнення або розкрадання, і якщо вона сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала заподіяну шкоду. Проте у разі вчинення кримінального правопорушення особою, яка обіймає державну посаду, шляхом зловживання своїм службовим становищем, така можливість відсутня. Для інших досліджуваних країн пострадянського простору така практика не є характерною.

Встановлено, що для більшості досліджуваних країн характерним покаранням за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є штраф. Водночас зосереджено увагу на тому, що для більшості корупційних кримінальних правопорушень передбачених приміткою до ст. 45 КК України характерним є покарання у вигляді штрафу. Враховуючи це, пропонується до санкції ч. 2 ст. 191 КК України додати штраф від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Такий розмір штрафу узгоджуватиметься із санкцією ч. 1 ст. 364 КК України. Адже привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим обов'язком є спеціальним складом відносно зловживань владою чи службовим становищем.

11.3 урахуванням додаткових негативних наслідків визнання особи винуватою у вчиненні корупційного кримінального правопорушення (внесення запису до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення, неможливістю бути звільненим від покарання із випробуванням та ін.), доведено необхідність письмового ознайомлення підозрюваного із ними під час досудового розслідування та доведення стороною обвинувачення наявності не лише корисливого мотиву, а й мети отримання неправомірної вигоди за всіма кримінальними провадженнями про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Петров В. І. Становлення кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ХІ ст. – ХVІІІ ст.). *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 156–161.

2. Петров В. І. Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем: порівняльно-правове дослідження зарубіжного досвіду пострадянських країн. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6(42). С. 208–215.

3. Петров В. І. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 2. С. 189–194.

4. Петров В. І. До Питання про кваліфікацію привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 200–205.

5. Петров В. І. Об'єктивна сторона привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 4. С. 177–181.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Петров В. І. Про привласнення, розтрату чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем як корупційне кримінальне правопорушення. *Правові проблеми сучасності та*

наукові підходи до їх вирішення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 139–141.

7. Петров В. І. Окремі питання об'єктивної сторони привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 07–08 лютого 2024 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 171–173.*

АНОТАЦІЯ

Петров В. І. Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2024.

Дисертацію присвячено вдосконаленню теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та напрацювання пропозицій з удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Зокрема, з'ясовано соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; простежено генезу кримінально-правових норм щодо кримінальної відповідальності за привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; встановлено норми подібності та відмінності у законодавстві України та інших країн щодо відповідальності за привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, надано пропозиції щодо їх гармонізації; описано зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; встановлено ознаки відмежування привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем від суміжних складів злочинів та кримінальних проступків; охарактеризовано кваліфікацію привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; розроблено

пропозиції щодо удосконалення законодавства про захист власності в Україні та відповідної правозастосовної практики.

З урахуванням додаткових негативних наслідків визнання особи винуватою/винною? у вчиненні корупційного кримінального правопорушення (внесення запису до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення, неможливістю бути звільненим від покарання із випробуванням та ін.), доведено необхідність письмового ознайомлення підозрюваного із ними під час досудового розслідування та доведення стороною обвинувачення наявності не лише корисливого мотиву, а й мети отримання неправомірної вигоди за всіма кримінальними провадженнями про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Ключові слова: власність, чуже майно, склад кримінального правопорушення, привласнення, розтрата, службова особа, корупція, неправомірна вигода.

SUMMARY

Petrov V. I. Criminal liability for misappropriation, embezzlement or taking possession of someone else's property by abuse of office. – *Qualifying scientific work printed as manuscript.*

The thesis is for candidate degree of legal sciences in the field 12.00.08 Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipro State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2024.

The thesis deals with improvement of the theoretical provisions of criminal law in terms of responsibility for the appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position and the development of proposals for the improvement of legislation and the corresponding enforcement practice.

In particular, the social determinants of criminal responsibility for the appropriation, embezzlement or taking over of someone else's property by abusing an official's official position have been clarified; the genesis of the criminal law norms on criminal liability for appropriation, embezzlement or possession of someone else's property by abusing an official's official position is traced; norms of similarities and differences in the legislation of Ukraine and foreign countries regarding responsibility for appropriation, embezzlement or taking possession of someone else's property by abuse of official position by an official have been established, proposals for their harmonization have been provided; the content of objective and subjective signs of appropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position is described; the signs of distinguishing appropriation, embezzlement or possession of someone else's property by abuse of his official position by an official from related crimes and criminal misdemeanors have been established; the

qualification of misappropriation, embezzlement or possession of someone else's property by abusing an official's official position is described; proposals were developed to improve the legislation on property protection in Ukraine and the corresponding enforcement practice.

Taking into account the additional negative consequences of finding a person guilty of a corruption criminal offense (entry into the Unified State Register of persons who have committed corruption or corruption-related offenses, the impossibility of being released from punishment with probation, etc.), the necessity of a written introduction to the suspect has been proven with them in the course of the pre-trial investigation and the prosecution's proof of the presence of not only a selfish motive, but also the purpose of obtaining an unlawful benefit in all criminal proceedings on the appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position.

The author has proven the expediency of the scientific justification for classifying a certain criminal offense as a corruption or corruption-related offense by the essence of the act itself or by the subject of its commission, taking into account the provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" - must contain signs of corruption and, first of all, possible obtaining an unlawful benefit for oneself or other persons.

Based on the study of foreign experience of the legal regulation of responsibility for the appropriation, embezzlement or possession of someone else's property by abuse of the official's official position, study of the empirical base, the addition of sanctions in parts 2-5 of Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine by punishment in the form of a fine.

Keywords: *property, someone else's property, composition of a criminal offense, misappropriation, embezzlement, official, corruption, illegal profit.*